

Kezdünk „közgondolkodni“

Ha — tegyük fel — konkurenciaharcban állnánk a romániai magyar lapok közül azokkal, amelyek a nagyközönségnek körülbelül ugyanahhoz a rétegéhez fordulnak, nem csekély bosszúsággal vettük volna kezünkbe a TETT 1979. 4. számát — ez év februárjában. Ekkor még nem volt a piacon legutóbbi évkönyvünk, s egy kis ideig azt gondolhattuk volna, hogy a Baróti Judit szerkesztette TETT-szám hasonló, sőt sok vonatkozásban azonos tematikájával „lelővi“ évkönyvünket.

Kis idő múlva azonban, még mindig versengő feleknek feltételezve a két „anyaszerkesztőséget“, rájöttünk volna, hogy mi jártunk jobban: a *Változó életünk* címmel összeállított TETT-szám — s ebből is főleg a *Települések gondja* alcímmel összefogott tanulmánycsokor — felhívta az érdeklődést irántuk, s így valójában nekünk dolgozott; évkönyvünk számára készítette elő a talajt mind szellemi, mind pedig piaci tekintetben. S ráadásul kereskedői tisztességünkön sem esett folt, nem adtuk el ugyanazt másodsor is a gyanútlan vevőknek: a két kiadvány közleményei konkrét tárgyakkal sehol sem fedik egymást.

Mi több, a tavalyi utolsó TETT-szám és 1980-as évkönyvünk bizonyos komplementaritást mutat: ami az egyikből hiányzik, megvan a másikban — és fordítva. Nekünk például nem sikerült rávennünk a modern ember hangkörnyezetének kiváló szakértőjét, hogy tanulmányt írjon számunkra; a szakemberek kommunikációs gátlásait ezen a pásmán nem győzte le a TETT vonzása sem, a szóban forgó TETT-számban mégis jelen van az oly fontos, oly időszerű hangkörnyezet-kérdéskör — a sokoldalú szerkesztő, Ágoston Hugó jó „beugrásának“ köszönhetően. Évkönyvünköl hiányzik az életminőség kérdésköre is, mert a sors úgy hozta, hogy a kiadvány késlekedése miatt az erről szóló tanulmány hamarabb jelent meg a szerző önálló kötetében; nos, a kérdéskör Albert Ferenc cikkével képviselten ott van a TETT 1979. 4. számának az élén. Szerepel viszont évkönyvünkben és hiányzik a TETT-számból az életforma- és életmód-váltás, a városiasodás néhány nemzetiségi, demográfiai és más effajta vonatkozása.

Ha tehát — tegyük fel még egyszer — konkurens cégek volnánk, úgy tűnne, hogy elhatároztuk: nem versengünk többé egymással. Kartellbe tömörülünk, s nem a piacot osztjuk fel egymás között, hanem a termékeket, amelyeket előállítunk és piacra hordunk.

Csakhogy nem erről van szó. Kétszeresen sem erről van szó. Elsősorban nem élünk szabadverseny-világban: nem vagyunk sem konkurens, sem kartellbe tömörült cégek, hanem egy átgondoltan kialakított szocialista nemzetiségi művelődési struktúra — közelebről szocialista nemzetiségi sajtó, sajtótermék-hálózat — egymástól intézményes módon független, de egymással szükségszerűen korrelációba kerülő elemek. Másodsorban pedig nem erről van szó, mert helyzetünköl következően bármily logikus volna, hogy tevékenységünket összehangoljuk, évkönyvünk és a tavalyi utolsó TETT-szám komplementaritása nem ennek a következménye: hadd valljuk be az olvasónak becsületesen, hogy a két szóban forgó kiadvány csak véletlenül nem „üti egymást“, s merőben a szerencsés véletlen műve az a látszat is, hogy egymás kezére játszottunk a szerkesztésükkel. Bármily logikus volna, hogy — egyazon struktúra elemei lévén — feladatainkat felmérjük és megosszuk, de legalább önkéntes feladatvállalásainkról, terveinkről tájékozottassuk egymást, mindeddig nem tettünk semmi hasonlót; reguláris szellemi hadseregnek koncipiáltak minket, mi pedig állandóan úgy lépünk a porondra, mint megannyi partizánosztag. S ezért egyfajta egészséges-egészségtelen csapatosztón is kifejlődött bennünk: valljuk be, hogy mi „korunkosok“ igenis bosszúsággal vettük kezünkbe a TETT 1979. 4. számát (mint ahogy az előző, *Mindennapi közlésvilágunk* címmel közrebocsátott számot őszinte irigységgel), s csak akkor könnyebbültünk meg, amikor felfedeztük ezt a véletlen komplementaritást — az össze- és együttműködés látszata megeremlítődsének a lehetőségét.

De ha most leleplezzük magunkat, és bevalljuk, hogy ez a látszat — látszat, hadd mondjuk meg azt is, hogy az előbbieken többször is emlegetett véletlen — nem egészen véletlen. Terveinket nem egyeztetjük, de mindannyian ugyanazt a levegőt szívjuk, és abból körülbelül ugyanazt érezzük ki; s ha két-három sajtószerző, könyvkiadó, rádióadó egyidőben érez fontosnak bizonyos tematikát, akkor ez azt jelenti, hogy az valószínűleg mindannyiunk számára fontos. *Ember a gyorsuló időben* címmel megjelent 1977-es évkönyvünk — hogy most folyóiratunk havonta megjelenő közleményeiről ne szóljak — nyilván már azt pedzette, amit a szóban forgó TETT-szám pedz tovább *Változó világban* és *Az alkalmazkodó ember* alcím-mel összefoglalt tanulmánycsokraiban; amit már a romániai magyar szociográfiában úttörő kötet, a *Változó valóság* ugyancsak pedzett; amiről 1980-as évkönyvünk szól (figyelemreméltó egyébként, hogy ezeknek a kiadványoknak sok a közös szerzője, Várhegyi István és Keszi-Harmath Sándor például háromban is jelen van, s élvonalat képvisel mindháromban) — és aminek a levegőben levését meggorrontanani persze nem a mi kiváltságunk, mert benne van rég az egész világ levegőjében; aminek mi tulajdonképpen csak helyi sajátosságát, számunkra is időszertűvé válását érezzük. Érezzük és elgondolkozunk rajta. S egy irányba futó gondolataink cikkekben és tanulmányokban, sőt áttételes formában novellákban és versekben ülepednek le, amelyekben mind van valami közös; igen, kezdünk „közgondolkodni”, abban az értelemben, hogy a világ gyors, gyökeres, végleges megváltozásának kérdésein — létkérdéseinken — töprengünk mindannyian. S így nemhogy „nem egészen” véletlen kiadványaink konvergenciája, de egyáltalán, de távolról sem véletlen.

Abból azonban, hogy ilyen értelemben „közgondolkodunk”, ami csak annyit jelent, hogy egyenként vagy kiscsoportonként egyszerre gondolkodunk, *közgondolkodás* nem lesz közös cél, közös tervek, összehangolt közös cselekvés nélkül.

Veress Zoltán

KARL POPPER AZ ALKOTÓ ÖNKRITIKÁRÓL (Encounter, 1979. november)

Az utóbbi hónapokban több folyóirat és számos szerző figyelme fordult Karl Popper és filozófiai nézetei felé. Élénkülő érdeklődés tapasztalható a marxisták részéről is, ezt bizonyítják — többek között — mind a párizsi *Pensée* különszámában, mind a *Magyar Filozófiai Szemlében* napvilágot látott bíráló velleitási tanulmányok. A *Pensée* (1979. november — december) szerzői (Jacques Milhau, Michel Goux, Michel Bertrand, Philippe Cazelle) Popper ismeretelméleti felfogását, történelembölcséletét és a valószínűsége vonatkozó nézeteit elemzik, a magyar filozófusok (Fehér M. István és Nyíri Kristóf) az Angliában élő filozófus dialektikakritikájában található dialektikus elemekről, illetve a „nyílt társadalom” és a nemzettudat viszonyáról értekeznek.

Ez a sokirányú figyelem és kritikai megközelítés is indokolja Popper egyik, közelmúltban megjelent írásának, az 1979-es salzburgi fesztivált megnyitó előadása szövegének ismertetését.

Előadását Popper szubjektív vallomással kezdi, s arra az önmagának feltett kérdésre próbál választ találni, miért éppen őt kérték fel a megnyitó beszéd elmondására, hiszen tudnivaló, hogy évek óta a világtól teljesen elszigetelten, ki-

zárólag az emberi, pontosabban a tudományos megismerés elemzésével foglalkozik.

Szerepét — szerinte — egyetlen körülmény, és pedig optimista mivelta indokolhatja. Ő ugyanis nem csatlakozott a ma oly divatos borulátás képviselőihez, s noha hosszú élete során nem kevés visszasesést kellett a civilizáció életében tapasztalnia, meggyőződése, hogy korunk jobb és szebb, mint hírneve. Popper nem tartozik a haladás feltartóztatatlan diadalát hirdető táboraiba, de úgy látja, hogy egyrészt a tudomány és a technika bizonyos jólétet hozott Európa és Amerika népeinek, másrészt pedig a pesszimizmus értelmiségi szószólói, akik a mai világot pokolnak minősítik, boldogtalan-ná teszik a rájuk hallgatókat. Noha Karl Popper érvelése, amely nem tesz említést sem korunk nagy társadalmi átalakulásáról, sem a harmadik világ éhező millióiról — őszintén szólva — nem túlságosan meggyőző, azoknak a halhatatlan alkotóknak a példája, akikre a salzburgi milióban érthető módon hivatkozik, már érvényesnek fogadható el.

Beethoven — emlékeztet rá Popper — magánéletében sok csapás érte, mélyésgesen boldogtalan volt, kora pedig kiábrándíthatta mindazokat, akik a szabadság győzelmében reménykedtek. A francia forradalom Napóleon hódító háborúiba torkolt, Európát Metternich uralta, a tömegek nyomora határtalan

volt. Beethoven azonban az *Örömdával* válaszolt, amely szenvedélyes tiltakozás is volt az emberiség adott állapota és megosztottsága ellen.

Popper nem vonja kétségbe az olyan művészek szerepének létjogosultságát, mint például Goya és Käthe Kollwitz, akik koruk torz vonásait fejezték ki, de a művészetnek — véleménye szerint — a szenvedés legyőzésére is mozgósítania kell. Ebben az értelemben értékeli a *Figaró házasságát*, amely nemcsak szatírában, iróniában gazdag, hanem nagyon sok örömet és vitalitást sugároz.

A pesszimizmussal, különösképpen pedig a természettudományok ellen manapság irányuló bomlasztó hírveréssel polemizálva, Karl Popper a nagy tudósok és művészek alkotásaiban megfigyelhető hasonlóságokat és különbségeket boncolgatja. Vitatható felfogása szerint a nagy alkotókat mindkét területen első-sorban maga az alkotás, a kutatás, az igazság feltárása ösztönzi.

Az összehasonlító értelmezés konklúzióiként, Popper három tételt fogalmaz meg: 1. a költészet és a tudomány közös forrásból, a mítoszról származik; 2. kétféle kriticismus létezik; míg az egyiket „esztétikai érdekek” határozzák meg, és a mítosztól a költészethez vezet, a másik — „racionális érdekek” sarkallására — a tudományba, konkrétan a természettudományba torkollik; 3. a mítosztól származó tudomány és költészet vévrokonok tehát, és ama törekvésünket szolgálják, hogy megértsük sorsunkat, a világ eredetét és alakulását.

Három tételét Popper történelmi hipotézisként kezeli, amelynek segítségével a továbbiakban a tudományban és a művészetben észlelhető haladás problémáját boncolgatja. Nem kétséges — szerinte —, hogy a tudomány területén van haladás. Ez azzal függ össze, hogy a tudományban az igazság megközelítésének törekvése munkál. Ami a művészet birodalmát illeti, ama elterjedt véleménnyel szemben, amely tagadja itt a haladás lehetőségét, Popper hangsúlyozza, hogy minden mű-

vésznek, még az olyan csodálatos lángésznek is, mint Mozart, el kell sajátítania „a mesterséget”. Minden igazán nagy művésznek tanulnia kell elődei vagy saját tapasztalatai és főként saját hibái alapján. Oscar Wilde mondotta: „Tapsztalatnak saját hibáinkat szoktuk nevezni.” Popper pedig úgy látja, nincs fontosabb feladatunk, mint feltárni hibáinkat.

A tudományban és a művészetben nélkülözhetetlen alkotó önkritikáról szóló gondolatainak kialakításában Karl Popper Beethoven műveiből merített. A nagy zeneszerző jegyzetfüzetei ugyanis ennek az alkotó önbírálatnak a dokumentumai. Azt az állandó erőfeszítést fejezik ki, hogy eszméit újra és újra átgondolja és szüntelenül korrigálja. Ha ezt a fáradhatatlan önkritikai magatartást vesszük figyelembe, könnyebben megérthetjük Beethoven páratlan fejlődését a Haydn és Mozart hatását jelző fiatalkori szerzeményeitől a kései művekig.

Popper megállapítja, hogy az alkalmazott szempont alapján többféle alkotót lehet megkülönböztetni. Vannak olyanok, mint például Bertrand Russell, akiknek kéziratjai szinte teljesen javításmentesek, mások viszont mintegy a „trial and error” módszerét alkalmazva, hibákat követnek el, majd gondosan kijavítják őket. Ennek során erőteljesen érvényesül náluk az önbírálati tendencia, amely lehetővé teszi azt is, hogy a mű eredetileg még homályos körvonalai és részletei világos szerkezetet nyerjenek. A hibák kijavítása valaminő összehasonlítás ösztökélésére történik. Az alkotónak így módjában áll, hogy egybevesse a mű eszményi képét azzal, amivé az alkotás folyamatában ténylegesen alakul.

Míg a művészetben a haladást a művész egyéni önkritikája sarkallja, a tudományban ezt a funkciót az *együttműködő kriticismus* biztosítja. Ha egy tudós nem fedezi fel elkövetett hibáját, vagy igyekszik elleplezni, bizonyára akad egy másik kutató, aki azt felszínre hozza. Eppen ezért a tudományban az önbírálatnak és a kölcsönös kritikának kell érvényesülnie. **G.E.**